

Vilket värde har ordet?

Vissa ord kan sägas vara neutrala. Andra är mer eller mindre starkt positivt eller negativt laddade. Men det är inte säkert att man förstår vilket som är vilket bara av att titta på ordet...

:klarspråk

Ord som är värdeladdade har en känslomässig betydelse utöver sin egentliga betydelse. Ett typiskt värdeladdat ord är "demokrati", som förutom att beskriva en sorts politiskt system är starkt positivt laddat. "Diktatur" ger på motsvarande sätt oftast upphov till mycket negativa associationer. På ett mer vardagligt plan är "krämare" en nedsättande synonym till "affärsman", medan man med ordet "eldsjäl" uttrycker sin uppskattning över någon som är entusiastisk och ihärdig.

Ibland ligger ett positivt och ett negativt laddat ord för samma företeelse snubblande nära varandra. En person som klarar tuffa förhandlingar och mycket kritik utan att bli ledsen kanske kallas "tjockhudad" av sina fiender, "stryktålig" av sina vänner. Det säger sig självt att denna känslighet och nyansrikedom hos språket kan medföra att den som inte känner till ett ords speciella valör kan göra bort sig riktigt ordentligt. Situationen underlättas inte av att det just är de värdeladdade orden som sjunker in djupast.

Vem vill bli utpekad som ny minister?

Ordet "utpekad" framkallar alltid samma syn för mitt inre öga: en grupp människor som står och pekar finger åt någon. Denna ganska självklara bild stämmer bra med ordets laddning. Det har oftast använts på ett sätt som ger negativa associationer – en person kan bli utpekad som mördare, men knappast som årets mest populära artist.

På senare tid har jag dock uppmärksammat att man i tidningar och andra medier pekar ut personer i vilka sammanhang som helst: negativa, positiva eller neutrala. Att t.ex. "utpeka någon som ny minister" stämmer illa med de flesta människors språkkänsla och tolkning av verkligheten. Möjligen kan man tänka sig att använda "utpeka" utan negativ laddning i samband med annat än personer: "vid den utpekade tidpunkten" slinker nog förbi utan att störa någon.

Det är bara brister som påtalas

Ett annat ord som allt oftare används i neutrala sammanhang är "påtala". Tanken hos skribenten verkar då oftast vara att hitta en synonym till "nämna", "påpeka", "framhålla" eller liknande. I Svensk ordbok anger man dock att "påtala" är att framhålla något i klandrande syfte. Att påtala något är alltså att kritisera. Ordets mest typiska användning är i sammanhang där det är fråga om brister av något slag. Sannolikt kommer ordet med tiden att allmänt uppfattas som mer neutralt, om det fortsätter att användas så ymnigt i neutral betydelse som i dag. Än så länge ser det dock märkligt ut att så mycket "påtalas" i olika texter som ges ut i riksdagstrycket – det ger intryck av ett mycket isigt arbets klimat!

Är det allmogligt att vara familjär?

Naturligtvis finns det mängder av exempel på misslyckad användning av värdeladdade ord även i de mest vardagliga sammanhang. Just ordet "vardaglig" är inte helt lyckat att använda för att beskriva personer. Svensk ordboks exempelfras "en ung man med vardagligt utseende" skulle jag nog vara tveksam till att använda i neutral eller positiv bemärkelse. Hur mycket folk än trivs med sina liv är det nog ingen som vill få sitt utseende beskrivet så att det låter som måndag i tunnelbanan. Uttrycket "han ser ut som folk gör mest" är nog ett bättre val för att beskriva ett utseende som inte är direkt ovanligt åt något håll.

Ännu värre än "vardaglig" är "alldaglig", som för många människor har en klart negativ laddning med "intetsägande" och "medelmåttig" som möjliga synonymer. Att använda ordet om eller till någon är alltså närmast en förolämpning.

Att ha några förolämpningar på lager kan kanske vara bra om någon blir familjär. Detta ord betyder nämligen inte bara otvungen i största allmänhet, utan kan även ha den negativt laddade betydelsen "alltför intim". Särskilt i krogrecensioner och liknande ser man ofta att personalen beskrivs som familjär. Syftet är väl då att ge alla som arbetar på restaurangen ett gott betyg, men man kan lika gärna se framför sig att de sätter sig i gästernas knä. För att vara på den säkra sidan kan man i stället beskriva dem som trevliga och avspända eller liknande.

Det är stor skillnad mellan "berömd" och "beryktad"

I början på den här språkspalten nämnde jag att det finns ordpar, där båda orden belyser samma företeelse, det ena på ett positivt sätt, det andra på ett negativt. Ett ordpar som ofta skapar förvirring är "berömd" och "beryktad". Den berömde är allmänt känd på ett positivt sätt. Med den som är beryktad förhåller det sig annorlunda – han eller hon är känd för något föga smickrande. Ursprungligen lär ordet ha haft tre valörer och kunnat användas i både neutral, positiv och negativ betydelse. Någon gång sedan 1500-talet har det dock övergått till sin nuvarande betydelse, som synonym till "ökänd".

Naturligtvis kan det finnas många olika sätt att misstolka hur ord bör användas. Till min förtjusning såg jag för någon tid sedan en häst beskrivas som "väl beryktad, med prydliga flätor i manen" i en artikel i en hästklubbstidning. Jag känner mig ganska säker på att hästen helt enkelt var välborstad, eller väl ryktad!

Text: Anne-Marie Hasselrot, Språkexpert i Regeringskansliet